

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Populærarkeologiske tidsskrifter i Norge

Magnus, Bente

Fornvännen 1994(89), s.103-105

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1994_103

Ingår i: samla.raa.se

Korta meddelanden

Populærarkeologiske tidsskrifter i Norge

Arkeologiske utgravninger øver sterk tiltrekning på publikum, som ofte har synspunkter både på undersøkelsesmetoder og tolkninger. Enkelte kan stå i timesvis uten å si et ord, mens andre storsinnet avfeier virksomheten med: «ja, dette må være interessant for dem som interesserer seg for det».

For å informere et i første rekke lokalt publikum og derved øke forståelsen for verdien av den forhistoriske og middelalderske kulturarven utgis det en rekke populærvitenskapelige tidsskrift i Norden. Mest kjent er nok *Skalk* som skapes i nært samarbeid med Universitetet i Århus institutt for forhistorisk arkeologi og er kjent og kjært også utenfor Danmark.

De 5 statlige, arkeologiske institusjonene i Norge utgir også sine små skrifter for en bredere almenhet enn akkurat «de frelste», og de er svært ulike: Eldst er *Frå Haug ok Heiðni* som er tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening og utgis av Arkeologisk Museum i Stavanger. Museet er tverrvitenskapelig med den felles oppgave å studere menneskene i deres livsmiljø i forhistorisk tid. Derved får de arkeologiske funnene og lokalitetene en bredere tolkning enn vanlig. Dessuten avspeiler tidsskriftet også den museale virksomheten ved AMS som vel må sies å være den mest progressive i landet. *Frå Haug ok Heiðni* kommer med 4 nummer i året, og et årsabonnement koster NOK 75.

Tromsø Museum er også en tverrvitenskapelig institusjon, og deres populærvitenskapelige tidsskrift *Ottar* inneholder derfor artikler om naturhistoriske såvel som kulturhistoriske og arkeologiske emner fra Nord-Norge. *Ottar* (etter den nordnorske farmannen som c. 890 e. K. seilte nordfra hele veien rundt kysten og over til kong Arthurs hoff i England) kommer med 5 nummer i året og koster NOK

110. – Det er faktisk et ganske «freskt» og uhøytidelig tidsskrift og bærer preg av å skapes nord for polarsirkelen.

Oldsaksamlingen i Oslo utgir ikke noe egentlig mindre populærvitenskapelig skrift, vel fordi Norsk arkeologisk selskaps tidsskrift *Viking* alltid har vært redigert derfra. Til gjengjeld har den arkeologiske studentforeningen siden 1967 utgitt et lite skrift, som kalles *Nicolay* etter Norges første statlige ansatte antikvar Nicolay Nicolaysen (1817–1911) som drev en allsidig kulturhistorisk virksomhet og bl. a. fant Gokstadskipet. I *Nicolay* kommer studentene til orde. Et årsabonnement koster NOK 100, og for den prisen får man 4 hefter.

Historisk museum i Bergen utgir igjen *Arkeo*, et lite tidsskrift som ble startet i 1972 og ble nedlagt 10 år etter. Fra en enkel begynnelse i A5-format i sort/hvitt har *Arkeo* vokst til et fargestrålende produkt med mye godt stoff om Vest-Norge. Det kommer med 2 nummer i året og koster NOK 50.

Yngst av de populærarkeologiske tidsskriftene er *SPOR – fortidsnytt fra Midt-Norge*, som utgis av fakultetet for arkeologi og kulturhistorie på Vitenskapsmuseet, en del av Universitetet i Trondheim. *SPOR* kommer med 2 nummer i året og koster NOK 75. På grunn av det store formatet, A4, får også illustrasjonene god plass. *Spor* har spesialisert seg på temanumre, og det siste i rekken, 1993:1 omhandler grav og gravsted. Heftet er på 50 sider og tar for seg ulike sider av gravskikk fra jernalder til tidlig middelalder.

Oddmunn Farbrege har 2 artikler, og i den første spekulerer han over den store variasjonen i jernalderens gravskikk og hva den monne avspeile av tanker og forestillinger om livet og døden. Kanskje gir nettop paradoksene, motsetningene og uvissheten ved døden en nøkkel til å forstå variasjonen i gravfor-

men, sier Farbregd. I den andre artikkelen fremsetter han hypotesen om at det eksisterer en symbolsk, rituell sammenheng mellom metallteknologi og oppkomsten av skikken med å brenne de døde, nemlig via ilden.

Jan Brendalsmo skriver om haugbrott, – det å bryte seg inn i en gravhaug – og samtidsens forhold til de døde i gravhaugene. Han tar utgangspunkt i de middelalderske, norske lovene om strenge straffer for den som driver med «forn siðr» dvs. handlinger knyttet til førkristne trosforestillinger og ritualer. Haugbrottet var en slik forn siðr der de levende ville komme i kontakt med den eller de døde som bodde i gravhaugen. Dette for å få del i den hemmelige kunnskap som man trodde at den gravlagte var i besittelse av.

Kalle Sognness berører i sin artikkel et problemområde som nordiske arkeologer har hatt lite befatning med, nemlig de etiske spørsmål knyttet til utgravning av graver, fremfor alt der det finnes velbevarte skjeletter. Han gir eksempler fra andre deler av verden der urbefolkninger har fått rett til å ta hånd om det skjelettmaterialet som fremkommer som et resultat av arkeologiske undersøkelser i deres «land».

Problemet med å sette «etnisk stempel» på gravfunn utfra gravform, beliggenhet og funnmateriale er velkjent i Norden. Med utgangspunkt i skipsgraven fra L'île de Groix utenfor Bretagnekysten og de store gravfeltene fra vikingtid som ligger langs de russiske elvene sør for Ladogasjøen og på Gnjozdovo ved Dnepr beretter Anne Stalsberg om hvilke vanskeligheter arkeologer støter på i slike sammenhenger.

Inger Helene Vibe Müller viser hvordan skriftlig kilder sammenholdt med funnmateriale fra middelalderske kirkegårder gir grunnlag for å belyse hvordan de almenkirkelige bestemmelser ble tilpasset kristne begravelser på norsk område. Kristne begravelsesplasser ligger ofte ved eller på jernaldergravfelt og synes derfor å ha fortsatt en gravleggingstradisjon. Fra slutten av 900-tallet og til senere delen av 1000-tallet forekommer det både ikke-kristne og kristne begravelser samtidig. Det tyder på at overgangen fra et ikke-kristent til et kristent fellesskap har gått over

flere generasjoner, og at kirken i den tiden modifiserte sine vilkår for kristen begravelse.

Lars Erik Narmo beretter om en kultursti anlagt på et gravfelt på Nordmøre der man har satset på å informere om fedrekult for å gi de besøkende en opplevelse av kulturlandskapet som myte og virkelighet.

Anatolij Kirpitsjnikov fra Det russiske vitenskapsakademi i St. Petersburg og Anne Stalsberg har sammen med konservatorer fra Vitenskapsmuseet, en smed (og ingeniør) fra Stjørdal i Nord-Trøndelag og forskere fra Universitetets Oldsaksamling i Oslo deltatt i en prosjektgruppe for å studere norske sverd fra vikingtiden, en gammel drøm for Kirpitsjnikov. I 2 artikler redegjøres det dels for resultatene hittil og for de smitekniske resultatene av forsøk med esseseising av dekor og bokstaver på sverdklingene. «I dag viser forskningen at det i vikingtiden kan ha vært mulig å bestille et ULFBERHT-sverd av beste merke både fra Staraja Ladoga og Stjørdal».

I mange år har Riksantikvaren utført arkeologiske utgravninger i bygrunnen i det sentrale Trondheim, men nye funn dukker stadig opp. Særbjörg Walaker Nordeide beskriver en nødgravning utenfor Hovedpostkontoret der det tidligere er kommet funn av middelaldergraver og en sølvskatt fra ca. 1040. Denne gangen ble det avdekket et antall graver i fire lag over hverandre. Men spørsmålet om hvilken av byens kjente men ikke funne middelalderkirker som begravelsene hørte til, forble et åpent spørsmål også etter denne undersøkelsen.

To leger ved Regionsykehuset i Trondheim undersøkte i 1983–84 skjelettmaterialet fra Olavskirkens kirkegård som ble funnet under utgravningene på Folkebibliotekstomten, i alt 389 individer fra ca. 1100–1600. Åse Tangerud redegjør i en artikkel om funn av syfilis i tre skjeletter av 95 trolig fra 1500-tallet. Hun konkluderer med at syfilis i endemisk form (ikke venerisk) som skyldes trangboddhet og dårlig hygiene kan ha vært alminnelig utbredt i Trondheim i 1500-årene.

Domkirken i Nidaros og erkebisppegården var Kirkens sentrum i Norge i middelalderen. Her ble europeiske forbilder tilpasset lokale forhold og et barskt klima. Men fordi dette

var monumenter av internationell karaktär var det vesentlig med de krav som ble stilt til omgivelsene. Under utgravningene av erkebispesgården ble det i 1992 funnet en fiskedam fra begynnelsen av 1500-tallet, et anlegg typisk for slottsmiljøer på kontinentet. Zoologen Anne Karin Hufthammer og Sæbjørg Walaker Nordeide beskriver dammens konstruksjon og funn av bl. a. en halv fisk, en karuss eller karpe. Det kan synes helt unødvendig å anlegge fiskedam for eksotisk ferskvannsfisk i et kystområde som har bugnet av fisk. Av 62 000 fiskebein som er analysert fra utgravninger i Oslo, Tønsberg, Bergen og Trondheim er det ikke funnet bein av karpe/karuss. Karpedammer har nok vært statussymboler for kongene og biskopene og inngikk dessuten i hagean-

legg i klostrene. Det vil si at vi mangler funn og undersøkelser av møddinger fra borger, slott og klostre som kan sammenlignes med avfallslagene i middelalderbyene.

Mye viktig og interessant informasjon om forhistorie og middelalder på den andre siden av Kjølen finnes i SPOR og de øvrige populærvitenskapelige skriftene omtalt ovenfor, og de er billige i anskaffelse. At de likevel ikke har en større abonnentkrets i Norden kan skyldes at Postgiro krever kr. 25 for å overføre beløp til land i Norden uansett størrelse, og det føles unektelig litt surt når abonnementsprisen er under hundre kroner.

Bente Magnus

Statens Historiska Museum

Prosten Carl Magnus Wrangels plånbok

År 1989 erhöill Kungl. Myntkabinettet som gåva av Olof Rudebeck en märklig plånbok, som tillhört prosten Carl Magnus Wrangel. Den är tillverkad av oblekt linnelärfat med heltäckande broderi i flerfärgat silke i hopdragssöm och måter i utvikt skick 18 x 21 cm. Plånboken är märkt »Carl Magnus Wrangel» samt »His Book 1760». Broderiet täcker plånbokens hela utsida samt dess båda insidor med mönster av stiliserat tecknade blommor, bär och blad. När plånboken ligger utbredd ses på dess utsida mönster av jordgubbsliknande bär med på var sida blå blommor med slutna kronblad samt mot de yttre hörnen rosliknande blommor med öppna kronblad. På plånbokens insidor ses mönster av en kaktusliknande blomma med blad och små bär samt, i de inre hörnen, en åttauddig stjärna. Längs insidornas inre kanter ses textband med namnet CARL MAGNUS WRANGEL respektive HIS BOOK 1760. Broderierna är utförda i silke i olika nyanser: rött, rödviolett, rödbrunt, rosa, vitrosa, grönt, blåviolett, gult och brunt på brun botten i s. k. hopdragssöm på linnelärfat. Hopdragssömmen består av grupper av fyra lodräta stygn sydda över fyra lärftrådar,

varje stygn på mitten fasthållet av ett stygn med en täthet av ca 5 stynggrupper per cm.

Enligt engelsk broderiterminologi kallas denna typ av stygn »rococostitch». Textbanden är broderade med brunt silke mot vilka texten ses i gult silke utförd i korsstygn. Plånboken har brukats dubbelvikt; insidorna har två fack var, det yttre facket med rundad flik av gråbrunt ripsliknande siden. Plånbok och fack kantas av bleknat rödrosa, enkelt mönstrat sidenband, med en bredd om 0,5 cm. Två band har sytts ihop och lagts runt kanterna. Plånboken är förstärkt med ett handskrivet pappersdokument som styvnad. Detta togs ur plånboken och utgör enligt Stefan Östergren, ATA, ett kontrakt från 1760.

Plånbokens tillstånd gjorde det nödvändigt att utföra en viss konservering, som skedde vid RIK:s textilenhet. Plånboken var smutsig och dess broderier på sina ställen bortnötta i vikningarna; det fanns också bristningar i fodersidenet, och kantbandet var nött och på några ställen helt borta.

Plånboken togs helt isär och pappersstyvnaden avlägsnades, varefter plånboken tvättades i vanligt vatten med neutralt tvättmedel. Bro-